

HİDAYET ROMANLARINDA DİN DEĞİŞTİRME VE DİNE DÖNÜŞ MOTİFLERİ

Sebiha YILDIZ*
İlhan YILDIZ**

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 30 Mayıs 2025, **Kabul Tarihi:** 31 Temmuz 2025, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2025, **Atf:** Yıldız, Sebiha. Yıldız İlhan. "Hidayet Romanlarında Din Değişirme ve Dine Dönüş Motifleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 25/2 (Eylül 2025): 1207-1233.

DOI: 10.33415/daad.1709646

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 30 May 2025, **Accepted:** 31 July 2025, **Published:** 30 September 2025, **Cite as:** Yıldız, Sebiha. Yıldız İlhan. "Conversion Motifs in Hidayet Novels". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 25/2 (September 2025): 1207-1233.

DOI: 10.33415/daad.1709646

Öz

Türk edebiyatında hidayet romanları din değiştirme ve dine yönelme temalarını ele alan anlatılardır. Bu romanlar bireyin din değiştirmesinde ve dine yönelmesinde etkili olan nedenleri ve yolları göstermesi açısından önemli bir birikim sunmaktadır. Çalışmada hidayet romanlarında yer alan din değiştirme ve dine dönüş örnekleri Lofland ve Skonovd'un din değiştirme ve dine dönüş motifleri

* Sorumlu yazar, Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, sebiha.zembilci@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3233-4358>, Katkı oranı: %55 / Responsible Author, Res. Assist. Dr., Ondokuz Mayıs University Faculty of Theology, Department of Psychology of Religion, sebiha.zembilci@omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3233-4358>, Contribution rate: 55%

** Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Osmanlı Türkçesi ve İslami Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, ilhanyildiz555@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8530-8757>, Katkı oranı: %45 / Assist. Prof. Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences Department of Ottoman Turkish and Islamic Turkish Literature, ilhanyildiz555@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8530-8757>, Contribution rate: 45%

çerçevesinde analiz edilmektedir. Entelektüel, mistik, deneysel, duygusal, yeneden uyanış ve cebri şekilde adlandırılan motifler; sosyal baskı düzeyi, dönüşüm süresi, duygusal yoğunluk, duygusal içerik ve inanç-katılım sıralaması bağlamında değerlendirilmektedir. Nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz yöntemi kullanılarak romanlardaki motif temsilleri tespit edilmekte ve bu temsiller üzerinden motiflerin çeşitliliği, güncelliği ve bireyin karar verme sürecindeki rolü irdelenmektedir. Böylece hem din değiştirme ve dine dönüş motiflerinin edebi metinler üzerinden görünür kılınması hem de hayatın bir yansıması mahiyetindeki hidayet romanlarının psikolojik bağlamda daha anlaşılır olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Türk İslam Edebiyatı, İhtida, Mühtedi, Tematik Analiz.

Conversion Motifs in Hidayet Novels

Extended Abstract

Novels contain psychological and sociological insights that reflect human life. Hidayet novels discuss the characters' orientation towards religion, their adoption of religiosity, and their conversion to Islam in detail. In this respect, hidayet novels provide rich material for understanding conversion phenomena. This study aims to analyse examples of conversion within the hidayet novels, using the religious conversion motifs developed by Lofland and Skonovd as a framework.

The six motifs identified by Lofland and Skonovd in their study, 'Conversion Motifs' -intellectual, mystical, experimental, affectional, revivalist, and coercive- provide an essential typology for understanding the main driving forces in individuals' religious conversion processes. The motifs are distinguished from each other by five basic dimensions: the level of social pressure experienced by the individual during conversion, the temporal duration of the conversion period, emotional intensity, the nature of the emotional content, and the sequence of belief-participation. Each motif reflects the personal and social dimensions of religious conversion differently. For instance, due to their research, the intellectual motif describes an individual's conversion to religion. In contrast, the coercive motif describes an individual's acceptance of religion due to forced social or physical circumstances. The study's primary purpose is to analyse how these six conversion motifs are represented in the selected hidayet novels, how they are shaped within the narrative's structure, and which motifs construct the characters' religious conversion processes.

In this context, the study analyses the representation of these six motifs in the selected hidayet novels, the frequency with which conversion motifs are used, and how these motifs are integrated into the literary narrative. Furthermore, the novel's transformation processes are evaluated in terms of criteria such as level of affective arousal, social pressure, and temporal transformation duration. The functions of the motifs about the novel characters are also interpreted. Three main dimensions are emphasised in the analysis of transformation motifs: duration of transformation (short, medium, or long), level of emotional intensity (low, medium, or high), and level of social pressure (low, medium, or high). For instance, mystical and coercive motifs depict transformations that occur quickly with high emotional intensity, whereas intellectual and experimental motifs depict transformations that occur more slowly with low intensity. Where social pressure is high, the characters' decision-making processes are shaped mainly by

external factors, with individual will remaining in the background. Thus, it emerges that hidayet novels are not merely narratives of religious conversion; they also explore meaningful themes in the psychology and sociology of religion.

Thematic analysis, a qualitative research method, was employed in this study, with the motifs being coded based on the novels' plots, character development, internal monologues, and narrative structures. The sections in which each motif is represented were examined in detail, as were how these representations relate to the decision-making processes of individuals. Additionally, attention was paid to the intersections between the motifs, considering whether more than one motif appeared together in the same character. In this context, the analysis includes Halit Ertuğrul's *Kendini Arayan Adam* (The Man in Search of Himself), *Kendini Arayan Kadın* (The Woman in Search of Herself), *Kendini Bulan Kadın* (The Woman Who Found Herself), *Aysel*, and *Emre*; Mehmet Yıldız's *Arayış* (The Quest); Fatih Duman's *Sır* (The Secret); Sadık Yalsızuçanlar's *Cam ve Elmas* (Glass and Diamond); Can Alpgüvenç's *Sessiz Adalet* (Silent Justice); Elif Veske Çetintaş's *Kalbe Düşen Sızı* (The Ache that Fell into the Heart); Emine Şenlikoğlu's *Bir Gönül Mücadelesi* (A Struggle of the Heart); Hekimoğlu İsmail's *Sibel*; Ahmed Günbay Yıldız's *Hülyalar Hüzün Açtı* (Dreams Bloomed into Sorrow) and *Leyla Yokuşu* (The Leyla Slope); and Ahmed Sadreddin's *Bir Ayrılık* (A Separation).

In line with these findings, the study reveals the traces of conversion and conversion theories in literary texts, which makes it possible to understand the role of hidayet novels in constructing the individual's belief, identity, and sense of belonging from a psychological perspective. Furthermore, the study concludes that religious conversion is not merely a matter of individual faith, but also a multi-layered process that develops over time and is interwoven with social relations.

In summary, this study systematically analyzes Lofland and Skonovd's conversion motifs within the hidayet novels, thereby aiming to contribute to interdisciplinary fields such as literary studies and the psychology of religion. Analysing representations of religious conversion in literature provides a deeper insight into individuals' worlds of meaning, identity construction, and psychological orientations. Examining the reasons that lead individuals to change or return to a religion, as portrayed in the novel, enables us to understand the motivations behind religious change in individual and social contexts and assess the relevance of these motifs.

Keywords: Psychology of Religion, Turkish Islamic Literature, Conversion, Convert, Thematic Analysis.

Giriş

Din değiştirme kişinin mensup olduğu dinden başka bir dine, inanca geçişini ifade etmektedir.¹ Dine dönüş ise kişinin kendi inancına yönelik ilgisinde artışı ve yoğunlaşmayı belirtmektedir.² Batı

¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 201.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 290; Ali Köse-Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 139.

literatüründe *conversion* kelimesiyle karşılanan “din değiştirme ve dine dönüş” kavramları için, İslam kültüründe “hidayet”, “ihtida” ve “irtidat” kelimeleri kullanılır.

Hidayet “yol göstermek, doğru yolu göstermek” gibi anlamlara gelmektedir.³ Kişinin başka bir dinden, inançsızlıktan ya da farklı bir inanç sisteminden İslam’a geçmesi “ihtida”⁴, İslam dininden başka bir dine veya inanca geçmesi “irtidat” kavramı ile açıklanmaktadır.⁵ Hidayet ve ihtida kavramlarının din değiştirme anlamının yanında dine yönelme, dine dönüş anlamlarını içerdiği söylenebilir.⁶ Müslüman olmakla birlikte dine yakınlığı bulunmayan kişilerin belirli sebeplerle yeniden dine yönelmesi de “hidayete erme, ihtida” anlamlarında kullanılabilir.

Hidayet kelimesi, Türk edebiyatında, din değiştirme ya da dine yönelme konularını merkeze alan romanları karşılamak için kullanılır. Bu romanlar, Müslüman olmayan ya da Müslüman olduğu halde “İslam’ın emir ve yasaklarına uygun bir hayat sürmeyen kahramanın çoğunlukla romanın sonunda iman edişini ve ideal bir Müslüman oluşunu anlatan romanlardır”.⁷ Din değiştirme ya da dine yönelme eğilimlerinin arkasında yatan psikolojik, sosyo-kültürel, dini, manevi sebepleri⁸ belirli bir zaman diliminde bir arada görebilmek ve başlangıcı ve sonucuyla tamamlanmış bir olay örgüsü içinde değerlendirebilmek bakımından hidayet romanları özgün veriler sunabilmektedir. Bireyin din değiştirme veya dine dönüş sürecini nasıl yönettiği, psiko-sosyal açıdan hangi zorlukları aştığı, hangi kararların ne gibi sonuçlar doğurduğu gibi meseleler bu romanlarda zihinsel ve duygusal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Böylece, hidayetin nedenselliğine müteallik çeşitli motivasyonlar tespit edilebilmektedir.

³ Ali Köse, “İhtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000) 21/554.

⁴ Ali Köse - Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 139.

⁵ Asum Yapıcı, “Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo Psikolojik Bir İnceleme”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2007), 222.

⁶ Peker, *Din Psikolojisi*, 201.

⁷ İlhan Yıldız, *2000 Sonrası Dini Muhtevalı Türk Romanları Bağlamında İslami Roman Teorisi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 69.

⁸ Lewis Rambo, *Understanding Religious Conversion* (London: Yale University Press, 1993), 5.

Lofland ve Skonovd 1981 yılında yaptıkları çalışmada, din değiştirme ve dine yönelmede motivasyonel çeşitliliğe odaklanarak altı farklı motif belirlemiştir. Bu motifler sırasıyla “entelektüel, mistik, deneysel, duygusal, yeniden uyanış ve cebri” şeklinde adlandırılmıştır. Her motif, sosyal baskı derecesi, süre, duygusal uyarılma seviyesi, duygusal içerik ve inanç-katılım sıralaması açısından sınıflandırılmaktadır.⁹

Sosyal baskı derecesi “düşük-orta-yüksek” şeklinde ele alınmaktadır. Düşük baskı derecesi, bireysel sorgulama ve içsel yönelimin olduğu; orta baskı derecesi, bireyin sosyal çevresinden etkilenmesine rağmen kararını büyük ölçüde kendi iradesiyle verdiği; yüksek baskı derecesi, bireyin dönüşümünün grup dinamiği veya baskısı altında iken gerçekleştiği durumları ifade eder.¹⁰

Değişim ve dönüşümün süresi “kısa-orta-uzun” ifadeleriyle tarif edilir. Bu süreler, mutlak zaman birimleriyle değil, bireyin psikolojik ve sosyal dönüşüm temposu dikkate alınarak öznel ve bağlamsal bir şekilde tanımlanır. Kısa uzunluk için duygusal bir çöküş ya da mistik bir deneyim sonrası birkaç gün veya hafta; orta uzunluk için aylar süren bir arayış ve sorgulama; uzun süre için yıllara yayılan içsel mücadele, entelektüel ve toplumsal çatışmalar sonunda gerçekleşen dönüşüm gerekmektedir.¹¹

Duygusal uyarılma, kişinin dine yönelirken yaşadığı duygusal gerilim ya da enerji miktarını ifade etmektedir. Düşük yoğunlukta duygusal uyarılma, bilgi temelli sorgulama ve entelektüel ikna süreçlerine dayanır. Orta yoğunluk, anlamsal boşluk, yalnızlık veya manevi arayış gibi daha istikrarlı ve sürekli duygularla ilişkilidir. Uzun yoğunluk ise kriz, travma veya mistik deneyim gibi sarsıcı duygularla tetiklenir.¹²

Din değiştirme ve dine dönüş örneklerinde birden fazla motifin bir arada deneyimlendiği ya da tek bir motifin etkili olduğu bilinmektedir. Hidayet romanları, bu motiflerin din değiştirme ve dine yönelme sürecindeki işlevselliğini ve ölçülebilirliğini tespit etme imkanı sunmaktadır.

⁹ John Lofland - Norman Skonovd, “Conversion Motifs”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 20/2 (1981), 375.

¹⁰ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 375-376, 380- 381.

¹¹ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 375-377.

¹² Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 376-381.

Bu makalede, akademik çalışmalarda hidayet romanı olarak değerlendirilen ya da din değiştirme ve dine yönelme konularını işleyen romanlar, Lofland ve Skonovd'un din değiştirme motifleri perspektifinden yorumlanacaktır. Bireyi dine yönlendiren faktörler, söz konusu motifler üzerinden tespit edilecek ve bu motiflerin güncelliğine ve çeşitliliğine yönelik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılacaktır.

Nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz tekniği ile romanlarda yer alan din değiştirme ve dine yönelme temaları, her bir motifin temsilini oluşturacak şekilde sınıflandırılacak, içerik analizi ile motiflerin birbirleriyle bağlantısı ve bireyin karar verme sürecindeki etkileri değerlendirilecektir. Her motif, o motifin temsili olarak sınıflandırılan temalarla birlikte yorumlanacak, romanlar temsil ettikleri motiflerin içeriğine uygun biçimde ele alınacaktır.

1. Yöntem

1212| db Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tematik analiz, verilerdeki örüntüleri (temaları) belirlemeye, bulunan temaları analiz etmeye ve analiz sonuçlarını raporlamaya imkân tanıyan bir yöntemdir.¹³ Tematik analiz, ele alınan konunun potansiyelini daha geniş bir şekilde anlama imkanı tanır.¹⁴ Braun ve Clarke, altı aşamalı bir analiz süreci teklif etmektedir. Buna göre veriler, altı aşamalı bir analiz sürecinden geçirilerek toplanmakta ve değerlendirilmektedir. Bu aşamalar verilere aşinalık, ilk kodların oluşturulması, temaların aranması, temaların gözden geçirilmesi, temaların tanımlanması ve isimlendirilmesi ile raporun hazırlanmasıdır.¹⁵ Bu analiz süreci, bir analiz aşaması tamamlandıktan sonra diğerine geçilen doğrusal bir süreci ifade etmemektedir. Aksine, aşamalar ileri geri hareket edilmesi gereken tekrarlı bir süreci zorunlu kılmaktadır.¹⁶ Roman sanatının girift yapısı, aşamalar arasında ileri geri hareket etme imkanı sunmaktadır. Bu bağlamda tematik analiz yöntemi, romanlarda yer alan din

¹³ Virginia Braun – Victoria Clarke, “Using Thematic Analysis in Psychology”, *Qualitative Research in Psychology* 3 (2006), 79.

¹⁴ Mohammed Ibrahim Alhojailan, “Thematic Analysis: A Critical Review of Its Process and Evaluation”, *West East Journal of Social Sciences* 1/1 (2012), 40.

¹⁵ Stephanie Riger - Rannveig Sigurvinsdottir, “Thematic Analysis”, ed. Leonard A. Jason - David S. Glenwick, *Handbook of Methodological Approaches to Community-Based Research Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods* (New York: Oxford University Press, 2016), 34-35.

¹⁶ Braun – Clarke, “Using Thematic Analysis in Psychology”, 86-87.

değiştirme ve dine yönelme temalarının incelenmesi için ideal bir tercih durumundadır. Buna bağlı olarak araştırmada Braun ve Clarke tarafından önerilen aşamalar takip edilmiştir.

Tematik analizin altı aşamasına göre din değiştirme ve dine yönelme konuları romanlarda taranarak tespit edilmiştir. Entelektüel, mistik, deneysel, duygusal, yeniden uyanış ve cebri din değiştirme motifleri her biri ayrı birer tema olacak şekilde tasnif edilmiş ve romanlarda yer alış biçimlerine göre tanımlanmıştır. Romanlarda yer alan motifler, kendi içerisinde sosyal baskı derecesi, süre, duygusal uyarılma seviyesi, duygusal içerik ve inanç-katılım sıralaması temalarına ayrılarak incelenmiştir. Burada, tematik analiz yöntemi ile Lofland ve Skonovd'un din değiştirme motifleri birlikte değerlendirilmiş, roman kişilerinin din değiştirme motivasyonları Lofland ve Skonovd'un motifleri bağlamında yeniden yoruma tabi tutulmuştur.

Bu bağlamda çalışmaya, din değiştirme ya da dine yönelme temalarını işleyen Aysel, Arayış, Bir Ayrılık, Bir Gönül Mücadelesi, Cam ve Elmas, Emre, Hülyalar Hüzün Açtı, Kalbe Düşen Sızı, Kendini Arayan Adam, Kendini Arayan Kadın, Kendini Bulan Kadın ve Leyla Yokuşu adlı romanlar dahil edilmiştir. Din değiştirme, dine dönüş ve hidayet temaları ile din değiştirme motifleri tekrar gözden geçirilip isimlendirilerek analiz raporları hazırlanmıştır.

2. Hidayet Romanlarının Din Değiştirme Motifleri Bağlamında Değerlendirilmesi

2.1. Entelektüel Motif

Entelektüel motifte kişi alternatif dini, şahsi çabalarıyla ve araştırmalarıyla tanımaktadır. Birey merak, şüphe ve sorgulama gibi tetikleyici etkilerle alternatif dini araştırmaya başlar. Kitap okuyarak, televizyon seyrederek, konferanslara katılarak, internet üzerinden araştırarak öğrenme söz konusudur. Kişinin dinin müntesipleriyle görüşmesi ya da tanışması şart değildir. Bu motifte din değiştirmede aktivist bir yaklaşım vardır. Motifin kategorize edildiği yıllarda nadiren görülen entelektüel motif günümüzde daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Entelektüel motifte sosyal baskı derecesi çok azdır ya da hiç yoktur. Din değiştirmede etkili olan olaylar süre açısından orta uzunlukta kabul edilmektedir. Kişi orta seviyede bir duygusal uyarılma yaşar; kendinden geçme derecesinde bir duygusal uyarılma söz konusu değildir. Bu motifteki duygusal içerik

“aydınlanma” şeklinde nitelendirilebilir. Bireyin dinin ibadet ve örgütsel faaliyetlerine katılımından önce çok yüksek düzeyde inancının olduğu görülmektedir. İnanç-katılım sıralaması açısından inancın önce gerçekleştiği bilinmektedir.¹⁷

Halit Ertuğrul’un *Kendini Arayan Adam*¹⁸ adlı romanında “o adam” diye tanıtılan ateistin iman edişi anlatılır. “O adam”, şehirlerarası otobüste eline mikrofonu alır ve komünizm propagandası yapar. Romanın başkişisi öğretmen, “o adam”ın söylediklerini dinlemektedir. Bu sırada otobüsün iki tekerleği birden patlar. Otobüs, Toros Dağları’nda kalır. Toros Dağları’nın manzarası, tebliğ faaliyetinde bulunmak üzere ideal bir atmosfer sağlar. Öğretmen, “o adam”la sohbet etmeye başlar ve konuyu imanî meselelere getirir. Tartışmanın çerçevesini öğretmenin şu cümleleri oluşturur:

“Hâlbuki ben, uzak ve geniş dairelerden önce kendimden başlamak istiyorum. Mesela kendimi bilmek, tanımak, taşıdığım gizli ve açık sırların önemini anlamak ve var oluş sebebimi kavramak istiyorum.

Yıllar yılı bu konuda kafamı meşgul eden birçok sorum olmuştur. Doğrusunu isterseniz açık ve net bir cevap bulup rahatlayamadım. Belki siz bu sorularıma cevap verip bana yardımcı olursunuz.”¹⁹

Öğretmen, cevabını bildiği halde bilmiyormuş gibi yaparak “o adam”la tartışmanın önünü açar. İlmî bir çerçevede ilerleyen tartışma, arkadaşlığa dönüşür. Otobüs tamir edildikten sonra, yolculukta ve molalarda tartışmalar sürer. Öğretmen, Said-i Nursî’nin risalelerinden parçalar okur ve “o adam” bu risalelerden etkilenmeye başlar. Yolculuk tamamlansa da “o adam” tartışmayı devam ettirmek ister. Sorular ve cevaplar ilerledikçe “o adam” daha heyecanlı ve sabırsız bir tutum sergiler. Kendisine verilen cevapları reddetmeye daha yakındır. Öyle ki “yanlış ve doğruların arasında müthiş bir çatışma” yaşamaktadır.²⁰ Sabaha kadar süren tartışmaların sonucunda “o adam” iman eder:

¹⁷ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 375-376; Ali Köse - Kate Miriam Loewenthal, “Conversion Motifs Among British Converts to Islam”, *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/2 (2000), 102.

¹⁸ Halit Ertuğrul, *Kendini Arayan Adam* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2015), 34.

¹⁹ Ertuğrul, *Kendini Arayan Adam*, 34.

²⁰ Ertuğrul, *Kendini Arayan Adam*, 64.

“Şu anda içimde yanan bir ateş var. Bir taraftan beni yakıyor, bir taraftan irademi ve karşı koyma gücümü ipoteğe altına alıyor, direnemiyorum. Bunun bir rüya olmadığına inanmak istiyorum. Sanki içime gizli bir kuvvet girdi, bütün direnç noktalarımı söküp aldı. Şu işe bakın; adeta görülmez bir kuvvetin etkisi altına girdim.

Buraya kadar okuduğunuz konular, bir sorunun değil, hayalimde varlığını hissettiğim, ama ifade edemediğim binlerce sorunun da cevabı oldu. Açıkça söylemek gerekirse kâinatın niçin ve neden var olduğu konusunda ileri sürülen bütün felsefi görüşlerin yıkıldığı yer burasıdır. Bu konuları okumadan fikir bayrağı açmak ve felsefe yapmak mümkün değildir.

(...)

Allah’a inanmalıyım, ben... Mantığım da duygularım da bunu haykırıyor. Belki de bu inanç yıllardır içimde var da, kendimi kandırıyorum. Şimdi anlıyorum ki, ben aslında Allah’ı inkâr etmiyormuşum, ediyor gözüküyormuşum.”²¹

“O adam” iman ettikten sonra ilk namazını kılar. “O adam”ın gerçek adının “Salih Gökkaya” olduğu, iman edişinden sonra söylenir. Böylece ihtida eden roman kişisi bir kimlik kazanmış olur. db | 1215

“O adam”ın tartışmayı sürdürmek üzere yoğun talebi ve sonuca varana kadarki gayreti aktivist yaklaşımın temsilidir. Öğretmenin ya da diğer roman kişilerinin “o adam”ın iman etmesine yönelik herhangi bir baskısı söz konusu değildir. Süreç, iman edecek kişinin kontrolünde ilerlemektedir. “O adam”ın hidayet anında söyledikleri duygusal içerik bakımından “aydınlanma” olarak nitelendirilebilir. Namaz kılma vakti göz önünde bulundurulduğunda inanç-katılım sıralamasında önce inanç, sonra katılım gelmektedir. Tartışmanın, iki entelektüel tarafından ilmî çerçevede yapılması, kitaplardan hareketle ilerlemesi, psikolojik, sosyolojik, hukuki ve ideolojik yönleriyle sürdürülmesi, söz konusu hidayet entelektüel motif bağlamında değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Entelektüel motif başlığı altında Mehmet Yıldız’ın *Arayış*²² adlı romanına yer açmak gerekmektedir. Bu romanda, evden kaçıp kötü yola düşen ve uyuşturucu müptelası olan Mehmet’in hidayete erişti anlatılır. Mehmet, tedavi için yattığı hastanede uyuyamaz ve her

²¹ Ertuğrul, *Kendini Arayan Adam*, 81.

²² Mehmet Yıldız, *Arayış* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021).

zaman yaptığı gibi video paylaşım sitesinde rastgele videolar izler. Bir süre izledikten sonra “*bu videoyu sakın izleme sınırların alt üst olur*” başlıklı bir video dikkatini çeker. Mehmet, “*zaten sınırlarım alt üst, hayatım mahvolmuş, bir de senin videon alt üst etse kaç yazar*” diyerek videoyu izlemeye başlar. Video hoşuna gider ve aynı sosyal medya fenomenine ait diğer videoları da izlemeye koyulur. 4 saat süren videoların ardından Mehmet’in imanla ilgili itirazı kalmaz, “*zihnindeki batıl düşünceler yerini hakka bırak[ır]*”. Yani Mehmet hidayete erer.²³ Bundan sonra katılım süreci başlar. Hidayete eren Mehmet, Fatma Hoca’nın yanına giderek yardım ister:

“İnsan ömrü için yarın çok geç olabilir. Kendimi kandırmayı bırakmanın ve kendimle yüzleşmenin zamanı geldi artık, bundan sonra Allah’ın huzurundan başka yerde huzur aramak yok bana. Ben bugün geçmişime bir çizgi çekip yeni bir başlangıç yapmak istiyorum. Bana abdest almayı ve namaz kılmayı öğretir misin?”²⁴

1216| db

İnternet üzerinden araştırmalar yaparak hidayete ermenin entelektüel motif bağlamında değerlendirildiği belirtilmişti. Ancak *Arayış* romanında ihtida eden Mehmet’in herhangi bir entelektüel araştırması söz konusu değildir. O, uykusuz kaldığı için rastgele videolar izler ve bu videoların etkisiyle iman eder. Bu durum, kültürel ya da entelektüel bir yaklaşımı yansıtmaz. Videoların içerik üreticisi sosyal medya fenomeniyle duygusal bağ kurma gibi bir durum yoktur. Mehmet’in hidayeti, “mistik motif” başlığında görüleceği üzere, rüya görüp hidayete eren kişilerin durumuna daha çok benzemektedir ancak olağanüstü ya da mistik herhangi bir öge barındırmadığı için bu motif dahilinde de yorumlanamaz.

Edebiyatın toplumu yansıtıcı ve dönüştürücü gücü düşünüldüğünde, Mehmet’in hidayetine benzer biçimde, sosyal medya üzerinden din değiştirme ve dine yönelme eğiliminde artış ve çeşitlilik görüleceği tahmin edilebilir.²⁵ “İnanç göçebeliği” kavramı göz önünde bulundurulduğunda, dijitalleşmenin etkisiyle gerçekleşen inanç hareketlerinin bir kısmının, şeklen uygun olmasına rağmen, “din değiştirme” olarak kabul edilemeyeceği söylenebilir.²⁶ Bu bağ-

²³ Yıldız, *Arayış*, 83-92.

²⁴ Yıldız, *Arayış*, 90.

²⁵ Fikrullah Çakmak, “Dijital Çağın İnanç Problemi: İnanç Göçebeliği”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Haziran 2023), 7.

²⁶ Çakmak, “Dijital Çağın İnanç Problemi: İnanç Göçebeliği”, 10.

lamda *Arayış* romanında anlatılan hidayete erme şekli, yeni bir motifin teklif edilmesini gerekli kılar. Sosyal medya üzerinden herhangi bir entelektüel çaba olmaksızın hidayete erme durumlarını ihtiva eden yeni bir motif teklif edilmeli ya da entelektüel motifin içerik ve kapsamı entelektüel düzlemi dahi aşacak şekilde genişletilmelidir. İkincisi, bu motifi başka bir içeriğe dönüştürecektir. Bu nedenle “sosyal medya motifi” adını verebileceğimiz yeni bir motifin teklif edilmesi uygun görülmektedir. Bu alanda yapılacak yeni çalışmalar, böyle bir motifin imkan dahilinde olabilme ihtimalini belirlemeye yardımcı olacaktır.

2.2. Mistik Motif

Mistik motifte mantıksal ve tutarlı terimlerle ifade edilemeyecek bir değişim ve dönüşüm deneyimi söz konusudur. Birey kendisini derinden etkileyen mistik bir tecrübe yaşar. Bu tecrübe kişiye özgüdür ve başkasına aktarılması söz konusu değildir. Herhangi bir sosyal baskı görülmez. Birey genellikle tek başınadır. Süre açısından mistik deneyim anı dakikalar ve saatler kadar kısa olsa da öncesinde yaşanan birkaç günlük ya da haftalık ön stres süreci kritik dönüşüm anını yoğunlaştırır. Kişinin duygusal uyarılma düzeyi çok yüksektir. Rüya, düş, hayal, gaipten sesler duyma, korku veya cezbe hali gibi durumlar görülebilir. Duygusal içerik daha çok huşu, aşk ve korkudur. Yaşanan mistik deneyim inancın yoğunlaşmasını tetikler ve ardından dini ritüellere ve örgütsel faaliyetlere katılım gerçekleşir. İnanç-katılım sıralaması açısından önce inanç ardından katılım görülmektedir.²⁷

Fatih Duman'ın *Sır*²⁸ adlı romanında Yahya Efendi türbesindeki mezar taşlarını okumak ve kaydetmekle görevli Yakup rüyalarında sık sık yaşlı bir adam görür. Bu adamla konuşan ve onun yönlendirmesiyle hakikatin peşine düşen Yakup, gizemli olaylar yaşar. Mezarlık, Yakup'u dış dünyadan ayıran manevi bir atmosfer sunar. Rüyaların ve gerçek hayatındaki gizemli olayların etkisiyle hakikati aramaya çalışan Yakup, Halil'in rüya yorumları sayesinde içinde bulunduğu durumu anlamlandırmaya başlar. Rüyalarda görülen yaşlı adam, sahipsiz zannedilen mezarlardan birisinin sahibidir ve rüyalar aracılığıyla Yakup'a mezarını göstermiştir. Yakup, Halil'in sayesinde hem sırrı çözer hem de Yahya Efendi'nin hayatını öğrenir.

²⁷ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 377.

²⁸ Fatih Duman, *Sır* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2021).

Yahya Efendi'nin mürşidi Hz. Hızır'dır. Yakup'un yaşadığı olağanüstü durumlar, onun hakikati bulmasını sağlamıştır. Yakup, ölümün bir son olduğunu düşünmekteyken rüyasında gördüğü yaşlı adam ona öldükten sonra yaşamla kurulan bağın kaybolmadığını öğretmiştir.²⁹ Böylece Yakup, ölümden sonra hayatın sona ermediği gerçeğiyle yüzleşmiş ve dine yönelmiştir.

Yakup'un rüyaları mistik motif dahilinde yorumlanmaya müsaittir. Yakup, mantıksal ve tutarlı terimlerle ifade edilemeyecek deneyimler yaşar. Süreklilik arz eden rüyalar, rüyaların gerçek hayatla ilişkisi ve yaşanan olağanüstü deneyimler mistik motifin özelliklerindedir. Yakup'un duygusal uyarılma düzeyi çok yüksektir. Rüyalar, onda korku ve huşu gibi duygular uyandırır. Mistik deneyimler Yakup'un inanç yoğunlaşmasını tetikler. Böylece yaşadığı olaylar Yakup'un dine yaklaşımında yeni bir sayfanın açılmasını sağlar.

Bununla birlikte Yakup'un deneyimleri, birkaç dakika ya da saatle sınırlı değildir. Kısa zaman diliminde gerçekleşen rüyalar süreklilik arz ettiği için daha uzun bir zaman diliminde etki gösterir. Mistik motifin genel özellikleri bağlamında düşünüldüğünde Yakup'un dine yönelmesinde zaman açısından farklılık bulunduğunu söylemek mümkündür.

Süre açısından mistik deneyimin birkaç dakika ve saatle sınırlı olduğu romanlar da vardır. Sadık Yalsızuçanlar'ın *Cam ve Elmas*³⁰ adlı romanında modern hayatın içinde bunalan ve ailevi sorunları olan başkişi bir kameramandır. Çekim yapmak için ekibiyle birlikte şehir değiştirmiştir. Kameraman, içindeki sıkıntılardan kurtulmak için otelden çıkıp camiye gider. Camide namaz kılarken Allah'la arasındaki perde mecazen kalkar. Namaz, bir anda cezbe haline dönüşür. İlk rekatta, namazın huşu içinde kılınması, rükûnların anlamları üzerinde durulur ve şeytanın kahraman üzerindeki tesiri yok olur. İkinci rekat ise mistik deneyim mahiyetindedir:

“Alnımı koyduğum yer ıslanıyor. Hıçkırarak ağlıyorum. Sesim camide yankılanıyor. Sesimi duyuyorum. Sesim sesine karışıyor. ‘Beni nur kıl’ diyorum. Sesim yankılanıyor. ‘Beni nur kıl diyorum’. Duvardan, kubbeden, mihraptan ses geliyor: ‘Sen nursun.’ ‘Beni sen kıl diyorum’. ‘Beni sen kıl’ diye yankılanıyor sesim. ‘Beni sen kıl Alla-

²⁹ Duman, *Sır*, 88-89.

³⁰ Sadık Yalsızuçanlar, *Cam ve Elmas* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010).

hım.’ Sesim dönüyor tekrar: ‘Beni sen kıl Allahım.’ Susuyorum. Alnıma sesin çarpıyor: ‘Seni ben kılacağım.’ ‘Allah’ım, beni benden al ve biricik varlığım ol ki, gözlerim sadece seninle görsün.’ ‘Seni ben kılıyorum’ diyorsun. Sesini duyuyorum, beni sen kılıyorsun. Ağır ağır doğruluyorum. Son kez oturuyorum. Göklere ve yeri altı günde yarattın, sonra arşı kuşattın. Arşı kuşatır gibi oturuyorum. Artık bir perde kalmadı. Gözlerim hafifliyor. Bedenimi hissetmiyorum. Kendimi hissetmiyorum. Kalbimi kavriyor, tutuyorsun. Onu avuçlarında görüyorum. Sadece gözlerim kalıyor. Yalnızca onu biliyorum. Senden başka bir şey görünmüyor. Son sözüm ‘Hu’ oluyor. ‘Hu’ diye bitiriyorum. Bitmiyor, başlıyor, her şey şimdi başlıyor.”³¹

Dakikalarla sınırlı bu mistik deneyim, uzun süren bir ön stres sürecinin sonunda gerçekleşir. Modern hayatın stresi, ailevi durumların yükü, huşu içinde kılınan namazın mistik bir tecrübeye dönüşmesinde etkindir. Bununla birlikte kişi, mistik deneyim anında tek başınadır ve herhangi bir sosyal baskı hissetmemektedir. Kişi duygusal uyarılma düzeyi çok yüksek bir deneyim yaşar. Huşu, ilahi aşk, gaipten sesler duyma gibi mistik deneyimler söz konusudur. Bunlar, inancın yoğunlaşmasını tetikler. Kameraman, bu duyguyu daha önce de yaşamıştır ancak ertesi sabah günlük hayatına eskisi gibi devam etmiştir. Bu sefer, yeni bir başlangıcın altı çizilir. Kameramanın yaşadığı sıkıntılar ve mistik deneyim, onun dine yönelmesinde etkin rol oynar. Bu tecrübe, mistik motifin birkaç dakika ile sınırlı özelliğini yansıtmaktadır. Mistik deneyim esnasında önce inancın geliştiği, “yeni bir başlangıç” ifadesinden hareketle katılımın sonradan geldiği söylenebilir.

2.3. Deneysel Motif

Deneysel motifte kişi, benimseyeceği dinin pratiklerine, ibadetlerine deneyerek katılım gösterir. Bu deneme aylar, yıllar gibi uzun sürelerde gerçekleşebilir. Sürecin sonunda kişi denediği dinin kendisine uygun olup olmadığına, bu dine katılıp katılmayacağına karar verir. Bu motifte din değiştirmenin ilk adımı din değiştirmiş gibi davranmayı öğrenmektir. Yoğun bir dini katılımdan sonra inanç gelişmektedir. Kısmen bir sosyal etkinin varlığı söz konusudur. Sosyal baskı derecesi açısından az seviye bir sosyal baskı vardır. Süre

³¹ Yalsızuçanlar, *Cam ve Elmas*, 63-64.

bakımından uzun bir periyotta gerçekleşmektedir. Kişinin duygusal uyarılma düzeyi düşüktür. Motifteki duygusal içerik ağırlıklı olarak merak duygusudur. İnanç-katılım sıralaması noktasında önce katılım sonra inanç gelişmektedir.³²

Can Alpgüvenç'in *Sessiz Adalet*³³ adlı romanında inançsız Murat, Ahmet adındaki bir arkadaşıyla Allah'ın varlığı konusunda bir tartışma yaşar. Ahmet, onu dini konularda bilgisine güvendiği Kamil'in sohbetine götürür. Murat'ın amacı, Kamil'in din adına söylediklerini çürütmektir. Murat, ilk katılımında Kamil'in söyledikleri karşısında aciz kalır ve kendisi gibi inançsız olan ağabeyi Suat'ı bu toplantıya katılması için ikna eder. Böylece Suat'la birlikte Kamil'in söylediklerini çürütebileceklerdir. İkili, sohbetlere katılarak Kamil'le dini konularda tartışmaya girer. Suat, Fransa'da doğup büyüyen ve İstanbul'a yerleşme kararı alan Mary'ye aşiktir. Mary de Suat ve Murat gibi inançsızdır ancak Mary İslam'ı tanımak, İslam'da çelişkili gördüğü bazı konuları test etmek istemektedir. Üçünün yolu Kamil'in sohbetlerinde kesişir. Suat ve Murat dini bilgileri çürütmek, Mary ise İslam'ı anlamak için Kamil'in sohbetlerine katılır. Farklı zamanlarda tekrarlanan sohbetlerin ardından üçü de hidayete erer.

1220 | db

Murat, Suat ve Mary benimseyecekleri dine bağlı bir grubun sohbetlerine katılarak deneysel süreci başlatmış olurlar. Yoğun bir katılımdan sonra üçü de iman eder. Uzun bir sürede az seviyede sosyal baskı vardır ve duygusal uyarılma düşüktür. Romandaki duygusal içerik ağırlıklı olarak merak duygusudur. Üç roman kişisinde de katılım, inançtan önce gelmektedir. Bu yönüyle *Sessiz Adalet* romanı, din değiştirme ve dine yönelme bağlamında deneysel motifin temsilidir.

Sessiz Adalet'te ateistin iman edişi söz konusudur ve katılım, inançtan önce gelmektedir. Elif Veske Çetintaş'ın *Kalbe Düşen Sızı*³⁴ adlı romanında ise Zülal'in dine yönelişi deneysel motif bağlamında farklı bir örnek sunmaktadır. Zülal Müslüman'dır ancak İslam'ın emir ve yasakları doğrultusunda bir hayat sürmez. Dindar bir roman kişisi olan Yusuf'a aşık olur. Bir süre sonra Yusuf, Zülal'den ayrılır. Zülal, kalbinde oluşan boşluğun ancak Allah aşkıyla dolaca-

³² Lofland - Skonovd, "Conversion Motifs", 378- 379.; Ali Köse, *Avrupa ve İslam* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 48.

³³ Can Alpgüvenç, *Sessiz Adalet* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2006).

³⁴ Elif Veske Çetintaş, *Kalbe Düşen Sızı Zülal'in Hikâyesi* (İstanbul: Eşik Yayınları, 2019).

ğını düşünerek arayışa girişir. Çeşitli türbelere, dergahlara gider ve sohbetlere katılır. Birkaç farklı mürşide bağlanır ama umduğunu bulamaz. Kabe’de dua ederken bir kadın, Konya’daki bir şeyhin Zülal’i beklediğini söyler. Zülal, bu şeyhe bağlanır ve uzun bir eğitimden sonra kamil insan olur. Zülal’in içindeki boşluk, birçok denemeden sonra dolabilmiştir.

Zülal’in dine yönelme sürecindeki farklılık, inanç-katılım bağlamındadır. Zülal, inançlıdır ancak buna rağmen onu huzursuz eden bir tamamlanamamışlık hisseder. Arayışı, içindeki boşluğun doldurulmasına, başka bir deyişle, inancının sağlamlaştırılmasına yöneliktir. Bu amaçla katılım süreci başlar. İnancı yıllar süren bir arayışın ve birçok deneysel katılımın sonunda hakiki iman derecesine yükselir. Birçok farklı mürşide bağlanması deneysel motif bağlamında değerlendirilebilir. Duygusal uyarılma düzeyinin düşüklüğü, sosyal baskının azlığı ve merak duygusunun varlığı deneysel motife uygunluk göstermektedir. Zülal’in hikayesi, inançlı insanların inançlarını sağlamlaştırmak amacıyla yaptıkları deneysel katılımların da deneysel motif bağlamında değerlendirilmesi gerektiği kanaatini oluşturmaktadır. Deneysel sürecin başlangıç noktasının Yusuf’a duyduğu aşk olduğu düşünüldüğünde, Zülal’in dine yönelmesinde duygusal bir yön bulunduğunu, dolayısıyla romanda birden fazla motifin bir arada temsil edildiğini söylemek mümkündür.

2.4. Duygusal Motif

Duygusal motifte sevgi, saygı ve sempati duyguları baskındır. Kişi benimseyeceği dinin mensuplarıyla yakın bir bağ kurarak onlara karşı sevgi ve sempati besler. Alternatif dini benimseyen kişilerin davranışlarından etkilenir. Bu etkilenme neticesinde dindarlaşma ya da din değiştirme kararı alınır. Değişim için söz konusu dinin mensupları ile kuvvetli bir iletişim ve desteğin olması önemlidir.³⁵ Sosyal baskı derecesi açısından orta derecede bir baskının varlığından söz edilir. Fakat burada baskı daha çok destek olarak yardımcı bir unsurdur. Uzun bir süreç gerektiren bu motifte kişinin duygusal uyarılma düzeyi orta seviyededir. Ağırlıklı olarak hissedilen duygusal içerik sevgi ve şefkattir. İnanç-katılım sıralamasında önce katılım sonra inanç gelişmektedir.³⁶

³⁵ Köse, *Avrupa ve İslam*, 48.

³⁶ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 379-380.

Duygusal motife hidayet romanlarında sıklıkla rastlanmaktadır. Emine Şenlikoğlu'nun *Bir Gönül Mücadelesi*³⁷, Halit Ertuğrul'un *Kendini Arayan Kadın*³⁸ ve *Kendini Bulan Kadın*³⁹ romanlarında roman kişisini hidayete erdiren duygusal motivasyon aşktır. *Bir Gönül Mücadelesi*'nde Cennet, eşi Maksimilyan'a duyduğu aşkın etkisiyle dine yönelir. Cennet bu durumu "Senin gibi kocası olan bir kadın, şeytan olsa bile meleğe dönüşür. Senin ahlakının güzelliğine hayranım Maksimilyan"⁴⁰ sözleriyle izah eder. *Kendini Arayan Kadın*'da ve *Kendini Bulan Kadın*'da ise mankenlik yapan Nilüfer, pek çok günahın içine batmış, saplantıları olan, psikolojik sıkıntılar yaşayan ve intiharı düşünen bir kadinken Seyda'ya aşık olur. Seyda, "idealize edilmiş Müslüman tipi"⁴¹'nin bir örneğidir. Nilüfer, aşkına karşılık bulamasa bile, hissettiği yoğun duygusal bağ sayesinde hidayete erer. Nilüfer'in hidayetinde bazı mistik olaylar ve rüyalar da eşlik eder.

Halit Ertuğrul'un *Aysel*⁴² adlı romanında ateist Aysel hastalanır ve yatağa düşer. Aysel'e Nur cemaatine mensup insanlar sahip çıkar. Bu insanlara zaman içerisinde sevgi ve sempati besleyen Aysel iman eder. Benzer süreç Hekimoğlu İsmail'in *Sibel*⁴³ adlı romanında da yaşanır. Ateist Sibel, hastalanır ve yatağa düşünce oğlu Tufan'ın yanına yerleşir. Tufan, Nur cemaatine mensup dindar bir kişidir. Başlangıçta Tufan'ın dindarlığından nefret eden Sibel, zamanla yumuşar. Sibel, Tufan'a sevgi ve sempati hissetmeye başlar. Sonunda Tufan'ın örnek kişiliğinden etkilenerek ihtida eder.

Ahmed Günbay Yıldız'ın *Hülyalar Hüzün Açtı*⁴⁴ adlı romanında duygusal motife örnek teşkil edebilecek birçok unsur bir arada bulunmaktadır. Romanda "idealize edilmiş Müslüman" olan Hakan, dindarlığı ve örnek kişiliği ile birçok kişinin dine yönelmesine vesile olur. Annesi Şeyma ve kız kardeşleri Hale ve Şule, seküler bir hayat sürebilmek gayesiyle, Hakan'ı terk ederek Fazıl Bey'in evine yerleşir. Fazıl Bey, Şeyma'nın babasıdır ve faiz parasıyla geçinen seküler bir kişidir. Hakan, tek başına sefalet içinde yaşamak zorunda kalır.

³⁷ Emine Şenlikoğlu, *Bir Gönül Mücadelesi* (İstanbul: Mektup Yayınları, 2014).

³⁸ Halit Ertuğrul, *Kendini Arayan Kadın* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2018).

³⁹ Halit Ertuğrul, *Kendini Bulan Kadın* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2018).

⁴⁰ Şenlikoğlu, *Bir Gönül Mücadelesi*, 171.

⁴¹ Yıldız, *İslami Roman Teorisi*, 179-183.

⁴² Halit Ertuğrul, *Aysel* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2021).

⁴³ Hekimoğlu İsmail, *Sibel* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014).

⁴⁴ Ahmed Günbay Yıldız, *Hülyalar Hüzün Açtı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018).

Şeyma, Hale ve Şule seküler hayata uyum sağlarlar. Ancak kardeşi Hakan'a duyduğu özlem ve sevgi, Şule'nin kendisini sorgulamasına neden olur. Buna babasının ölümü de eklenince Şule değişmeye başlar ve sonunda dine yönelir.⁴⁵ Bir süre sonra aile üyeleri Fazıl Bey'in evinde birlikte yaşamak zorunda kalır. Fazıl Bey, Hakan'ın örnek kişiliğinden etkilenir ve ona sempati duymaya başlar. Zamanla Şeyma ve Hale dahil herkes yumuşar ve dine yönelir.

Bu romanlar duygusal motifin sevgi, saygı, sempati, şefkat, etkilenme, beğenme, destek ve iletişim yönünü yansıtmaktadır. Kişilerin, farklı nedenlerle birlikte yaşamak zorunda kalması, önce katılımın sonra inancın gelişmesini sağlamıştır. Sosyal baskı, destek amaçlı yardımcı unsurdur. Dindar kişiyle kurulan bağ, uzun bir süreci kapsama yönüyle de duygusal motifin özelliklerini taşımaktadır.

Hülyalar Hüzün Açtı romanında, Ebru'nun ihtida edişi üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Ebru, Hıristiyan bir ailenin Hıristiyan kızıdır. Bir sabah, ezan sesiyle uyanır ve bu sestten çok etkilenir. Kalkıp pencereden baktığında Hakan'ın başında takkesiyle camiye gittiğini görür. Hakan'a içten içe aşık olan Ebru İslam'ı araştırmaya başlar. Uzun araştırmaların sonucunda ihtida eder. Ebru, ihtida edişini şöyle anlatır:

“Bir gün, ruhumu tutuşturan yanık bir ses böldü uyku-
mu. Ezan'ın semâlarda yankılanışydı bu. Nihayetsiz bir
haz, emsalsiz bir lezzet verdi dimağıma. Ondan sonra,
her sabah aynı saatlerde uyanmaya başladım. Ruhumu
çepe çevre saran bu sesle birlikte sabahın bu loş aydınlı-
ğında, seni camiye giderken görüyordum.
Başında beyaz bir takke ile sen, o beni teslim alan sesin
merkezine doğru çekilip, gözlerimden uzaklaşıyor ve
ikiniz birden, arayış içinde olan kafamda, bir düşünce
bırakıp gidiyordunuz...
Sen ve ezan... Beni gagesiz duygularımın kucağından
alıp, mânânın tecessüsüne zorladınız. Ve şimdi, Müslü-
man'ım artık.
Girdiğim bu yol, nihayetsiz bir merak ateşi tutuşturdu
beynimde... Ağaçta, çiçekte, toprakta, bir şeyler aradım.
Bütün kâinat mükemmel bir sistem içinde çalışıyordu.
(...)

⁴⁵ Yıldız, *Hülyalar Hüzün Açtı*, 149-152.

Bu sistemle iç içe olan din “İSLÂM” olarak çıktı karşıma. Okudukça şunu öğrendim. İncanın merkezi değişik değildir. Adem peygambere inen emirle, Musa peygambere gönderilen Tevrat, Davut peygambere gelen Zebur ve İsa peygambere verilen İncil’in merkezi aynıydı. Kur’an bütün vahiylerin tamamlanışı ve Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusuydu. Müslümanlar, ilahi kitapların ve peygamberlerin hiçbirisini reddetmiyor. Kur’an bütün ilahi kitapların orijinalini bünyesinde taşıyordu. Ona inanmayan kurtuluşu seçemeyecekti.”⁴⁶

Ebru’nun din değiştirmesi, başlangıçta duygusal motifin, devamında ise entelektüel motifin temsilidir. Her zaman duyduğu ezan sesinden, bir sabah başka türlü etkilenmesi, mistik motifle de ilişkilendirilebilir. Bu örnek, din değiştirme ve dine yönelmede birden fazla motifin aynı anda etkili olduğunu göstermek bakımından önemlidir. Şule’nin, dedesi Fazıl Bey’in yanında sekülerleşip sonradan tekrar dine yönelmesi ise yeniden uyanış motifiyle ilintilidir.

2.5. Yeniden Uyanış Motifi

Yeniden uyanış motifinde din değiştirmeden ziyade içinde bulunulan dine bir dönüş ya da dindarlaşma eğilimi söz konusudur. Dindar bir grup ya da kişi tarafından dini duygularının harekete geçirilmesiyle kişi dindarlaşmaya karar verir. Güçlü duygusal mitingler, vaazlar bu tür motifte etkili olmaktadır. Sosyal baskı derecesi yüksek düzeydedir. Süre bakımından kısadır. Kısa süreli bir korku ve sevinç hali yaşanabilir. Kişinin duygusal uyarılma seviyesi yüksektir. Hissedilen duygusal içerik ilahi aşk, sevgi ve korku ağırlıklıdır. İnanç-katılım sıralamasında önce katılım sonra inanç ağırlıklıdır.⁴⁷

Halit Ertuğrul’un *Emre*⁴⁸ adlı romanında bütün akrabaları öldürülmüş, babası işkenceyle katledilmiş, kardeşi arabayla ezilmiş, defalarca iftiraya maruz kalarak karakola düşmüş, kaçırılmış, annesi ağır şekilde hastalanmış, açlık sancıları çekmiş Emre, yaşadığı her acı olaydan sonra intikam yeminleri eder ve kurtuluşu yasadışı işlerde arar. Bir gün hırsızlık yapmak niyetiyle girdiği evde yakalanır. Ev sahipleri, İslam’ı tebliğ ederek Emre’ye sahip çıkarlar. Emre yeniden uyanış motifine uygun biçimde düzelir ve dine yönelir. Ancak

⁴⁶ Yıldız, *Hülyalar Hüzün Açtı*, 144-146.

⁴⁷ Lofland - Skonovd, “Conversion Motifs”, 380- 381.

⁴⁸ Halit Ertuğrul, *Emre* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2005).

Emre'nin huzurlu hayatı uzun sürmez. İntikam hırsı, Emre'yi tetikler ve bir kez daha dinden uzaklaşarak suça bulaşır. Sonunda hapse girer. Burada Nur cemaatinden gençler Emre'yi dine yönlendirmek için vaaz ve nasihatte bulunur. Bunların etkisiyle Emre, yeniden dine yönelir.

Bu romanda, dindar kişi ve gruplar Emre'nin içinde var olan dini duyguların harekete geçmesini sağlar. Bu duyguların harekete geçmesinde vaaz ve nasihatlerin etkisi vardır. Çevresindeki dindar insanların etkisinde kalması nedeniyle sosyal baskı seviyesi yüksektir. Emre'nin dini duygularının uyarılma seviyesi yüksektir ancak etkisi kısa sürelidir. Bu duygularda sevgi ve korku ağır basmaktadır. Emre'nin durumunda önce katılım, sonra inanç söz konusudur. Bu bağlamda Emre'nin hidayetinin yeniden uyanış motifinin temsili olduğunu söylemek mümkündür.

Ahmed Sadreddin'in *Bir Ayrılık* adlı romanında ise başkışı Fahri, şeyhi Muhyiddin'in oğlu Yahya ile İstanbul'da aynı evde yaşarlarken Yahya'nın ölmesi ile sarsılır ve kendisini eve kapatır. Psikolojik açıdan zor günler geçiren ve bu ölümün etkisinden kurtulamayan Fahri bunalıma girer. Kalben istese de dilediği gibi bir mümin olamaz ve intiharı düşünür. Sonunda arkadaşı Harun'un desteğiyle Manisa'ya şeyhinin yanına götürülür. Dindar insanların arasına katılan Fahri yeniden dine yönelir. Arkadaşının ve çevresinin desteği, yüksek bir sosyal baskının yansımasıdır. Burada şeyhinin manevi şahsında, yüksek bir duygusal uyarılmayla, yeniden kabul görerek düzelir. Fahri'nin bu durumu da yeniden uyanış motifi bağlamında değerlendirilebilir.

2.6. Cebri Motif

Cebri motifte bireyin bir kişi veya grup tarafından zorla veya beyin yıkama gibi zihinsel kontrol yollarıyla bir dini benimsemi/benimsetilmesi söz konusudur. Batı'daki bazı yeni dini akımların bu motifi kullandıklarından söz edilmektedir. Annesi, babası veya eşi din değiştirmiş kişilerin din değiştirmesinde bu motifin etkili olduğu söylenebilir. Örneklerine nadiren rastlanan cebri motifte sosyal baskı derecesi yüksek düzeydedir. Süre uzundur. Kişinin duygusal uyarılma seviyesi yüksektir. Ağırıklı olarak yaşanan duy-

gusal içerik korkudur. İnanç-katılım sıralamasında önce katılım sonra inanç gelmektedir.⁴⁹

Hidayet romanlarında, kişinin İslam'ı seçişinde herhangi bir zorlamaya rastlanmamaktadır. Bu romanlarda modern dünyadaki ahlaki yozlaşmanın İslam'la düzeltilebileceği düşüncesi yansıtıldığı için⁵⁰ din değiştirmede herhangi bir olumsuz etkiye yer verilmez. Aksine, dindar kişilerin dinden uzaklaştırılması sürecinde cebri durumlardan bahsedilir. Bununla birlikte, *Leyla Yokuşu*⁵¹'nda Hıristiyan anne ve Müslüman babadan olma çocuğun zorla Hıristiyan yapılması söz konusudur. Bu romanda anne Destina, babanın rızası olmaksızın çocuğunu Hıristiyan adetlerince yetiştirir. Destina, 5 yaşındayken çocuğunu kaçıtır ve Hıristiyan yapar. Ancak romanın sonunda herkes gene İslam'ı seçer.

28 Şubat sürecini konu edinen romanlarda sistemin zorla dinden uzaklaştırdığı roman kişilerine rastlamak mümkündür. Ancak dinden uzaklaşma/uzaklaştırılma süreci, bu çalışmanın dışındadır. Dolayısıyla bu başlık altında, İslam'a geçiş sürecinde cebri motifin temsilinin bulunmadığını belirtmek yeterli olacaktır.

3. Değerlendirme

Din değiştirme ve dine yönelme bağlamında yapılan akademik çalışmalarda bulunan verilerin incelenmesi ve bu verilerin romanlarda yer alan motifler bağlamında değerlendirilmesi analiz sonuçlarının yorumlanması bakımından önem arz etmektedir. İncelenen romanların temsil ettikleri motiflerin özelliklerini yansıtmadıklarına bir tablo üzerinden bakmak, buraya kadar yapılan tespitleri bir arada görmeyi ve değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır.

⁴⁹ Lofland - Skonovd, "Conversion Motifs", 381- 382.

⁵⁰ Kenan Çayır, *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat – Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 9.

⁵¹ Ahmed Günbay Yıldız, *Leyla Yokuşu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019).

Tablo1: Din Değişirme ve Dine Dönüş Motifleri-Büyük Değişiklikler⁵²

Din Değişirme ve Dine Dönüş Motifleri Büyük Değişiklikler						
Hidayet Romanları	Sosyal Baskı Derecesi	Süre	Duygusal Uyarılma Düzeyi	Duygusal İçerik	İnanç-Katılım Sıralaması	Motif Türü
Aysel	Orta	Uzun	Orta	Sevgi, Şefkat	Katılım-İnanç	Duygusal
Arayış	Düşük	Kısa	Orta	Aydınlanma	İnanç-Katılım	Entelektüel, Sosyal Medya
Bir Ayrılık	Yüksek	Kısa	Yüksek	İlahi Aşk	Katılım-İnanç	Yeniden Uyanış
Bir Gönül Mücadelesi	Orta	Uzun	Orta	Sevgi, Aşk	Katılım-İnanç	Duygusal
Cam ve Elmas	Düşük	Kısa	Yüksek	Huşu, İlahi Aşk	İnanç-Katılım	Mistik
Emre	Yüksek	Kısa	Yüksek	Sevgi, Korku	Katılım-İnanç	Yeniden Uyanış
Hülyalar Hüzün Açtı/Şule vd.	Orta	Uzun	Orta	Sevgi	Katılım-İnanç	Duygusal
Hülyalar Hüzün Açtı/Ebru	Düşük	Uzun	Orta	Aşk, Aydınlanma	İnanç-Katılım	Duygusal, Entelektüel
Kalbe Düşen Sızı	Düşük	Uzun	Düşük/Orta	Aşk, Merak	Katılım-İnanç	Deneyisel, Duygusal
Kendini Arayan Adam	Düşük	Kısa	Orta	Aydınlanma	İnanç-Katılım	Entelektüel
Kendini Arayan Kadın	Orta	Uzun	Orta	Sevgi, Aşk	Katılım-İnanç	Duygusal, Mistik
Kendini Bulan Kadın	Orta	Uzun	Orta	Sevgi, Aşk	Katılım-İnanç	Duygusal, Mistik
Leyla Yokuşu	Yüksek	Uzun	Yüksek	Korku	Katılım-İnanç	Cebri

⁵² Temsil ettikleri motifle uyumluluk göstermeyen ölçütler kalın punto ile yazılmıştır.

Sessiz Adalet	Düşük	Uzun	Düşük	Merak	Katılım-İnanç	Deneyisel
Sır	Düşük	Orta	Yüksek	Korku, Huşu	İnanç-Katılım	Mistik
Sibel	Orta	Uzun	Orta	Sevgi, Şefkat	Katılım-İnanç	Duygusal

Tablodan da anlaşılacağı üzere, incelenen romanlarda duygusal motif, kişinin hidayete erme sürecinde hem temel motif olarak hem de tetikleyici motif olarak kullanılmaktadır. *Hülyalar Hüzün Açtı*'da Ebru'nun, *Kalbe Düşen Sızı*'da Zülal'in, *Kendini Arayan Kadın* ve *Kendini Bulan Kadın*'da Nilüfer'in hidayeti duygusal motifle başlar. Bu romanlarda duygusal motife başka motifler de eşlik eder. Duygusal uyarılma düzeylerinin çoğunlukla "orta-yüksek" oluşu, din değiştirme ve dine yönelme sürecinde sadece zihinsel ve entelektüel boyutun etkili olmadığı, aksine duygusal boyutun aktif rol oynadığı şeklinde yorumlanabilir.

1228 | db

Romanlarda ele alınan din değiştirme ve dine yönelme durumlarının, temsil ettikleri motiflerin özellikleriyle genel olarak uyumlu oldukları söylenebilir. Bununla birlikte, *Kendini Arayan Adam* ve *Arayış* adlı romanların "süre" bağlamında, temsil ettiği entelektüel motifle uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır. *Kendini Arayan Adam*'da yaklaşık bir günlük sürede bütün değer yargılarının yıkılması söz konusudur. Zaman, etki gücü bakımından yüksek ancak süre bakımından düşüktür. *Arayış* romanında ise hidayet, 4 saatlik sürede gerçekleşir. Bu kısa zaman, "inanç göçebeliği" ve sosyal medya etkisi bağlamında düşünüldüğünde yeni bir motifi gerekli kılmaktadır. *Kalbe Düşen Sızı*'da duygusal ve deneysel motiflerin özellikleri birbirini tamamlayacak şekilde kurgulanmıştır. *Sır* romanında mistik deneyimlerin uzun sürmesi, rüyaların devamlılık göstermesiyle ilgilidir. Diğer romanlarda yer alan hidayet biçimleri, temsil ettikleri motiflerin özellikleriyle uyumludur.

Din değiştirme ve dine dönüş konusu literatürde gerek teorik gerekse saha çalışmalarıyla yer almaktadır. 1979 yılında Peker'in din değiştirmede etkili olan psiko-sosyal etkenleri ele alan, mülakat ve incelemelerle bireyin din değiştirmesinde etkili olan motifleri irdeleyen çalışması öncü olarak kabul edilebilir.⁵³ 1994 yılında Köse

⁵³ Hüseyin Peker, *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Faktörler* (Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1979).

tarafından 70 İngiliz mühtedi ile gerçekleştirilen mülakatlarla ihtida süreci detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmada mühtedilerin din değiştirme motiflerinden hangilerine göre ihtida ettiklerine yer verilmiştir. Buna göre Köse'nin çalışmasında en çok entelektüel motif bulunurken bunu sırasıyla duygusal, deneysel ve mistik motif izlemiştir. Köse'nin çalışmasında yeniden uyanış ve cebri motif örneklerine rastlanmamıştır.⁵⁴

1999 yılında Gürsu tarafından yapılan çalışmada tasavvuf yoluyla İslam'a yönelik hakkında sosyo-psikolojik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmada mistik ihtidaların özelliklerinden bahsedilirken mühtedilerin %63'ünün entelektüel bir arayış içinde olduğu belirtilmiştir.⁵⁵ 2003 yılında Heon Choul Kim tarafından Koreli mühtediler üzerine yapılan çalışmaya göre, en fazla karşılaşılan motif entelektüel motifken duygusal, deneysel ve mistik motif sırasıyla onu takip etmektedir. Kim'in çalışmasında da Köse'nin çalışmasında olduğu gibi yeniden uyanış ve cebri motife rastlanmamıştır.⁵⁶ 2010 yılında Oshun tarafından yapılan Nijerya'da Hıristiyanlıktan İslam'a, İslam'dan Hıristiyanlığa geçişlerin psiko-sosyal sebeplerini inceleyen çalışmada motiflerden sadece mistik motife yer verildiği görülmektedir.⁵⁷ 2012 yılında Altun tarafından Alman mühtediler üzerinde mülakatlar aracılığıyla psiko-sosyal bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma neticesinde mühtedilerin en fazla entelektüel motif, sonrasında duygusal, deneysel ve mistik motif yoluyla din değiştirdikleri bulgulanmıştır.⁵⁸ 2013 yılında Demir tarafından yapılan, din değiştirmede cinsiyet rolünü Belçika örneğinde ele alan çalışmada mühtediler üzerinde en çok etkili olan motifin entelektüel motif olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁹

⁵⁴ Ali Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012).

⁵⁵ Orhan Gürsu, *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999).

⁵⁶ Heon Choul Kim, *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003).

⁵⁷ Zainab Ajoke Oshun, *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁵⁸ Mecit Altun, *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

⁵⁹ Zekiye Demir, "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", *Milel ve Nihal* 10/1 (2013), 157-186.

2016 yılında Göcen ve Gügen tarafından Türkiye’de din psikolojisi alanında ihtida üzerine yapılan araştırmalar içerik ve yöntem bakımından incelenmiştir. Pek çok farklı açıdan ele alınan çalışmalar din değiştirme motifleri bağlamında da değerlendirilmiştir. 2016 yılına kadar yapılmış çalışmaların bir değerlendirmesi olan çalışma önceki verilerle benzer şekilde en çok entelektüel motifin varlığına vurgu yaparken din değiştirmede etkili olan birden fazla faktör olduğunu, her mühtedinin kendine has bir yol izlediğini belirtmektedir.⁶⁰ 2019 yılında din değiştirme ve radikalleşme ilişkisini Alman mühtediler özelinde alan Gündüz de çalışmasında din değiştirme motiflerine yer vermiştir. Buna göre en çok duygusal motifle karşılaşılırken bunu entelektüel ve mistik motif takip etmiştir. Gündüz diğer çalışmalardan farklı olarak duygusal motifin ağırlıkta olmasını katılımcıların daha çok üniversite öğrencisi genç bireylerden oluşmasına ve arkadaşlık yoluyla din değiştirmeyi seçmelerine bağlamıştır.⁶¹ 2024 yılında Karali tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde, İslam’ı seçenler üzerine nitel bir araştırma yapılarak din değiştirme psikolojisi üzerinde durulmuştur. Din değiştirme motiflerinin de incelendiği çalışmada en çok duygusal motife rastlanırken bunu entelektüel ve mistik motif izlemektedir. Araştırmada deneysel, yeniden uyanış ve cebri motife rastlanmamıştır.⁶²

1230 | db

Bu bilgiler ışığında, hidayet romanlarında yer alan din değiştirme ve dine yönelme motiflerinin alandaki teorik çalışmalar ve saha çalışmaları ile bazı açılardan farklı veriler sunduğu söylenebilir. Saha çalışmalarında en çok görülen motif sırasıyla entelektüel, duygusal, deneysel ve mistik motiflerdir. İncelenen romanlarda ise en çok duygusal motifin kullanıldığı görülmektedir. Bunda roman sanatının duygulara hitap eden bir yönünün bulunması etken olabilir. Birçok romanda hidayet teması kadın-erkek ilişkileri bağlamında aşk temasıyla birlikte yer almaktadır. Bu da duygusal motifin tetikleyici bir unsur olarak diğer motiflerle birlikte yer almasını kolaylaştırmıştır. Hem temel motif hem de tetikleyici bir motif olarak bire-

⁶⁰ Gülüşan Göcen – Büşra Gügen, "Türkiye’de Din Psikolojisi Alanında İhtida Üzerine Yapılan Araştırmaların İçerik ve Yöntem Bakımından İncelenmesi", *İslâmî İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 55-99.

⁶¹ Elif Gündüz, *Din Değiştirme ve Radikalleşme İlişkisi: Alman Mühtediler Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶² Numan Sabit Karali, *Din Değiştirme Psikolojisi: İslam’ı Seçenler Üzerine Nitel Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

yin dine yönelmesinde duygusal motifin belirgin rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

Entelektüel, mistik ve deneysel motifler bağlamında akademik çalışmalarda elde edilen verilerle romanlardan hareketle ulaşılan veriler arasında belirgin bir fark yoktur. Uygulamalı çalışmalarda yeniden uyanış ve cebri motifin yer almadığı görülmüştür.⁶³ Literatürdeki çalışmalardan farklı olarak hidayet romanlarında yeniden uyanış motifinin örneklerine ulaşılabilmektedir. *Emre ve Bir Ayrılık* romanlarında yeniden uyanış motiflerine rastlanmaktadır. Cebri motifin tam karşılığı olmasa da benzer bir versiyonuna Hıristiyanlaştırma bağlamında ulaşılmıştır. *Leyla Yokuşu*'nda Destina kızını Müslüman babasından kaçırarak zorla Hıristiyan adetlerince yetiştirmiştir. Tek bir motifin etken olduğu ya da birden fazla motifin belirleyici olduğu hidayet süreçleri bulunmaktadır. Akademik çalışmaların gösterdiği gibi, romanlarda da kişilerin kendine has bir yol izlediği bulgulanmıştır.

Sonuç

Türk edebiyatında din değiştirme ve dine yönelme konularının işlendiği romanlar, kişilerin inanç tercihine yönelik veriler sunmaktadır. Bu romanlar üzerinden detaylı okumalar yapmak, bireyin din değiştirme ve dine yönelme motivasyonlarını belirleyen temel gerekçelerin tamamlanmış bir sistem içinde görülüp değerlendirilmesi imkanını vermektedir.

İncelenen romanlar bağlamında, din değiştirme ve dine yönelme süreçlerinde duygusal motifin belirleyici ya da tetikleyici rol oynadığı söylenebilir. Dindar insanlarla iletişim kuran, onlarla zaman geçiren ve dini sohbetlere katılan bireylerin büyük oranda dine yöneldikleri ve hidayete erdikleri görülmektedir. İhtida etme süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, her mühtedinin kendine has bir yol izlediği ve ihtida sürecinin tek bir motife bağlı olmaksızın ilerlediği söylenebilir. Roman kişilerinin hidayeti, bazen tek bir motif etrafında, bazen de birkaç motifin bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Bu romanlarda cebri motif hariç, bütün motiflerin temsilini bulmak mümkündür. Cebri motife ise İslam'a geçiş sürecinde değil, zorla Hıristiyan yapma ya da dinden uzaklaştırma durumlarında rastlanmaktadır. Toplum yansıtma ve dönüştürme

⁶³ Gülüşan Göcen – Büşra Gügen, "Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında İhtida Üzerine Yapılan Araştırmaların İçerik ve Yöntem Bakımından İncelenmesi", 55-99.

gücü düşünülürken, incelenen romanların İslam'ı anlatmak ve sevdirmek bakımından işlevsel olduğu sonucuna varılabilir.

Çalışmaya dahil edilen romanlar, söz konusu 6 motifin bazı özelliklerine aykırılık içeren din değiştirme ve dine yönelme örnekleri sunmaktadır. Özellikle sosyal medya etkisinin din değiştirme süreçlerindeki rolü yeniden tartışılmalıdır. "İnanç göçebeliği" kavramı göz önünde bulundurularak kişilerin herhangi bir entelektüel araştırma ya da duygusal yakınlık kurmaksızın sosyal medya etkisiyle hidayete ermeleri yeni bir motif teklifini gerekli kılmaktadır. Sosyal medya etkisi bağlamında yapılacak çalışmaların din değiştirme ve dine yönelme motiflerine yeni bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alhojailan, Mohammed Ibrahim. "Thematic Analysis: A Critical Review of Its Process and Evaluation". *West East Journal of Social Sciences* 1/1 (2012), 39-47.
- Alpgüvenç, Can. *Sessiz Adalet*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2006.
- Altun, Mecit. *Müslüman Olan Almanlar Üzerine Psiko-Sosyal Bir İnceleme*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Braun, Virginia – Clarke, Victoria. "Using Thematic Analysis in Psychology". *Qualitative Research in Psychology* 3 (2006), 77-101.
- Çakmak, Fikrullah. "Dijital Çağın İnanç Problemi: İnanç Göçebeliği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Haziran 2023), 6-31. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1245524>
- Çayır, Kenan. *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat – Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Çetintaş, Elif Veske. *Kalbe Düşen Sızı Züld'l'in Hikâyesi*. İstanbul: Eşik Yayınları, 2019.
- Demir, Zekiye. "Din Değiştirmede Cinsiyet Rolü: Belçika Örneği", *Milel ve Nihal* 10/1 (2013), 157-186.
- Duman, Fatih. *Sır*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Ertuğrul, Halit. *Aysel*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2021.
- Ertuğrul, Halit. *Emre*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2005.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Arayan Adam*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2015.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Arayan Kadın*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2018.
- Ertuğrul, Halit. *Kendini Bulan Kadın*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2018.
- Göcen, Gülüşan – Gügen, Büşra. "Türkiye'de Din Psikolojisi Alanında İhtida Üzerine Yapılan Araştırmaların İçerik ve Yöntem Bakımından İncelenmesi". *İslâmi İlimler Dergisi* 12/3 (2017), 55-99.
- Gündüz, Elif. *Din Değiştirme ve Radikalleşme İlişkisi: Alman Mühted'ler Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gürsu, Orhan. *Günümüzde Tasavvuf Yoluyla İslam'a Yönelişin Sosyo-Psikolojik Analizi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Hekimoğlu İsmail, *Sibel*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 10. Basım, 2013.

- Karali, Numan Sabit. *Din Değişirme Psikolojisi: İslam'ı Seçenler Üzerine Nitel Bir Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Kim, Heon Choul. *Din Değiştirmenin Entelektüel Arka Planı*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2003.
- Köse, Ali - Loewenthal, Kate Miriam. "Conversion Motifs Among British Converts to Islam". *The International Journal for the Psychology of Religion* 10/2 (2000), 101-110, DOI:10.1207/S15327582IJPR1002_03.
- Köse, Ali ve Ayten Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Köse, Ali. "İhtidâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/554-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Köse, Ali. *Avrupa ve İslam*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2015.
- Köse, Ali. *Neden İslam'ı Seçiyorlar: Müslüman Olan İngilizler Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2012.
- Lofland, John- Skonovd, Norman. "Conversion Motifs". *Journal for the Scientific Study of Religion* 20/2 (1981), 373-385.
- Oshun, Zainab Ajoke. *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko- Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Peker Hüseyin. *Din Değiştirmede Psiko-Sosyolojik Faktörler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 1979.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Rambo, Lewis. *Understanding Religious Conversion*. London: Yale University Press, 1993.
- Riger, Stephanie – Sigurvinsdottir, Rannveig. "Thematic Analysis". *Handbook of Methodological Approaches to Community-Based Research: Qualitative, Quantitative, And Mixed Methods*. ed. Leonard A. Jason - David S. Glenwick. New York: Oxford University Press, 2016.
- Şenlikoğlu, Emine. *Bir Gönül Mücadelesi*. İstanbul: Mektup Yayınları, 2014.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Cam ve Elmas*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Yapıcı, Asım. "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo Psikolojik Bir İnceleme". *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/2 2007, 221-238.
- Yıldız, Ahmed Günbay. *Hülyalar Hüzün Açtı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Yıldız, Ahmed Günbay. *Leyla Yokuşu*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Yıldız, İlhan. *2000 Sonrası Dini Muhtevalı Türk Romanları Bağlamında İslami Roman Teorisi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Yıldız, Mehmet. *Arayış*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.

